

במה אתם טובים יותר ממני?

עיון בסיבה בגללה נבחרו יהודה ודוד לחובשי כתר המלכות של עם ישראל

ראשי פרקים

פתיחה

המאבק על השלטון של שבט יהודה

יסודות של ויתור על הכבוד העצמי בשבט יהודה

החוליה החלשה

דוד מלך ישראל חי וקיים

סיכום

פתיחה

פעמיים בחר הקב"ה באדם להיות מכוון המלוכה בישראל לנצח. הראשון שנבחר היה יהודה, והעובדה שהוא נבחר נאמרה על ידי יעקב אביו, בעת שבירך אותו לפני מותו: "לא יסור שבט מיהודה ומחזקת מביין רגליו, עד פי יבא שילו וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים".¹ האדם השני הוא דוד בן ישי. הרמב"ם כורך בשלוש עשרה עיקרי האמונה² את האמונה במשיח עם הקביעה שדווקא נצר לבית דוד הוא שיבוא ויושיע את עם ישראל ויהיה מלכו לדורות עולם, והוא מתבסס בכך על דברי הנביאים.

השאלה שנבקש להציב במאמר זה היא, מדוע בחר ה' את יהודה להיות זה שינהיג את האומה? במה גדל כוחו של יהודה משאר השבטים? כמו כן, מה גרם לבחירת דוד מכל אחיו בני יהודה להיות זה שמזרעו יצא גואל הצדק? למה הציר המרכזי של השבט עובר דרך דוד ולא דרך אדם אחר, או אפילו מלך אחר שמלך על ישראל? באופן עקרוני, הבסיס להמלכת מלך יהיה על פי מעשיו של האדם שהוכתר לכך טרם לקבלת התפקיד.³ אמנם, הקב"ה יכול לראות את פני העתיד, ולהמליך מלך על פי ההצלחה העתידית, אך נראה שלא כך מנהיג הקב"ה את עולמו.⁴

ראיה לדבר ניתן למצוא בהמלכת ירבעם בן נבט. כאשר הגיע אחיה השילוני למשוח את ירבעם, הייתה נתונה במעשה שלו התקווה הנבואית שהוא ישיב את הממלכה להיות מאוחדת בעוד כמה דורות תחת זרע דוד, וישיב את לב העם לשכינה:

1. בראשית מט, י.

2. רמב"ם, הקדמה לפרק חלק.

3. דרך מקובלת להעברת המלכות היא, מתן הזכות הזו לבן הבכור. בעם ישראל נראה שלא תמיד הלכו בדרך זו. אמנם, רשב"ם (בראשית מט, ח) מסביר שהמלכת יהודה נבעה מכך שהוא הבן הראשון שלא עשה מעשה רע שגרם לדחיקתו מהמלכות, אך מכאן ואילך לא ניתן לראות את העדפת הבכור. למשל, משה רבנו, דוד ושלמה לא היו בכורים. כמו כן, קשה לומר ששיקול הבכור לעניין מלכות היה קיים אצל יעקב, שכן אמנם ראובן היה בכורו, אך מבחינתו רחל הייתה אשתו העיקרית, ולכן גם בנה הראשון, יוסף, נחשב הבכור. כך למשל מסביר רש"י (שם לה, כג) את העובדה שיוסף קיבל שני שבטים מבניו. ראובן קיבל את הבכורה רק לעניין נחלה, עבודה ומניין, לא לעניין מלכות.

4. בנוגע לבחירת ה' בשאול למלך על ישראל, מפרש ה'מצודת דוד' (שמואל א ט, ב) שאול "נבחר במעשיו".

וְהָיָה אִם תִּשְׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְנֶנּוּ וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵי וְעֲשִׂיתָ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי לְשִׁמּוֹר חֻקוֹתַי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד עַבְדִּי וְהָיִיתִי עִמָּךְ וּבְנִיתִי לְךָ בֵּית נְאֻמָּן כַּאֲשֶׁר בְּנִיתִי לְדָוִד וְנָתַתִּי לְךָ אֶת יִשְׂרָאֵל. וְאֶעֱנֶה אֶת זְרָע דָּוִד לְמַעַן זֹאת אֶךְ לֹא כָּל הַיָּמִים.

מלכים א' יא, לח-לט

כידוע, ירבעם קיבל את מלכותו, אך לא עשה את שנדרש ממנו, ובמקום ללכת בדרך הישר, היה הראשון שנטבע בשמו הביטוי "חטא והחטיא את ישראל".

אין כאן המקום להאריך בדיון על יכולת ה' לדעת את אשר יעשו בני האדם בעתיד, אך בהנחה שקיימת בידי הקב"ה היכולת לעשות זאת, נראה שבחירתו הפרטית של ירבעם לעשות הרע בעיני ה' לא הייתה בכלל בבסיס שיקול הדעת בעניין המלכתו למלך על ישראל. שאילולא כן, סביר להניח שהקב"ה היה מוצא משהו אחר, צדיק אמיתי ועושה רצונו, בעל כישרונות המתאימים למנהיג, שהיה עושה את השליחות שניתנה לירבעם טוב ממנו.

בעיית ההבדל הגדול בין הציפייה שניטעה בבחירת מלך, לבין המעשים שעשה בפועל, חזרה על עצמה פעמים רבות מאוד: החל בשאול, שלמה, ירבעם, רחבעם וכן הלאה, תמיד הציפייה מהמלך הייתה להוביל את האומה לעבר שילוב בין עבודת ה' גדולה לבין כינון ממלכה משמעותית וחשובה בעולם. תמיד גם האכזבה הייתה קשה, כאשר המלכים הללו ועוד רבים אחרים פנו חלקם לעבודת אלילים, אחרים לנשיאת נשים נכריות וחלקם לנטישת בורא העולם והפרת ציווייו.

נראה ברור שדווקא המעשים של המנהיג טרם מונה לתפקידו הם אלו שהובילו לבחירת השכינה בו. דוגמא לדבר שמעתי ממו"ר הרב שרלו, ששמע בשם הרב מדין שיתכן שמשה רבנו נבחר להוציא את עם ישראל ממצרים בשל כך שהיו בו שלוש תכונות שדרושות למנהיג בנסיבות אלו, ורק בשל כך שהוא הוכיח לפני כן שיש בו אותן. חז"ל אמנם מזכירים תכונה אחת, החמלה, בסיפור הכבשה שברחה מיתר הצאן, אך ישנן תכונות נוספות המתאימות ישירות למעשים שמשה עשה בפועל לאחר מכן על פי ציווי ה': העובדה שהרג את המצרי מלמדת על יכולתו להוציא את ישראל ממצרים; הדין שביקש לעשות בין שני העברים הניצים מלמד על יכולתו לתת את התורה, משפטיה וחוקיה; וזה שהוא הציל את בנות יתרו מיד הרועים מלמד על כך שיש במשה תעוזה לצאת למלחמה.

כך, סביר להניח שבחר ה' גם ביהודה. התכונה המנהיגותית הבולטת ביותר שיש ביהודה באה לידי ביטוי בכך שהחליט לערוב אישית לחיי בנימין אחיו, ובויכוחו עם המשנה למלך מצרים. אכן, העובדה שיהודה סיכן את חייו והתעמת עם בעל שררה בדרג רם מעלה כל כך בארץ חזקה כמו מצרים מעוררת התפעלות, ואף מלמדת על יכולות הנהגה מסוימות. אך האם די בכך? האם רק בשל כך הוא זוכה להיות זה שכתר המלכות לא ימוש מזרעו?

במאמר זה אנו מבקשים לשרטט את התכונות הנדרשות ממנהיג בעם ישראל, על מנת לזכות בהבטחת המלכות לזרעו, עד עולם. במסגרת זו ננסה לראות מדוע יד ה' הכווינה את ההיסטוריה כך, שדווקא דוד נבחר להיות ראש השושלת של המשיח.

ניתן למנות מספר תכונות מרכזיות שצריכות להיות באדם המבקש להנהיג אומה, ואת עם ישראל בפרט: א. תעוזה לצאת למלחמה. ב. יכולת שיפוט. ג. קשר לתורה ולקב"ה. ד. רכישת כבוד לבריותיו של הקב"ה, ומתוך כך הבנת צרכי העם אותו הוא מנהיג. השלושה הראשונים מובנים וברורים. אדם לא יכול להיות מנהיג טוב אם הוא לא אמיץ מספיק כדי להוביל את אומתו למלחמה, והוא לא יצליח להטיל שררה על עמו אם לא יידע לשפוט אותם כראוי. הדבר נכון ביותר בצורת השלטון שהייתה נהוגה בימי קדם, אז המלך היה זה ששפט את עמו, ולא הייתה מערכת משפט עצמאית כפי שאנו מכירים היום. כמו כן, באומה שמבקשת ללכת לאור אידיאלים שמונחים על ידי השכינה, יש צורך בהבנת יסודות התורה ובאמונה גדולה.

מה מקומה של תכונת הכבוד לבריות והבנת צרכי העם בהנהגה של אומה? אולי הדבר היה מתאים יותר למשה עצמו, שהיה צריך להוציא אומה שלמה מתודעה של שיעבוד לתודעה של בני חורין, ואז היה חשוב לשמור על כבודם וידיעה מעמיקה מהם הצרכים המיוחדים שהם זקוקים להם במשך שנות ההליכה במדבר. בשל כך, הרגשת מצבה הנפשי של האומה הייתה חשובה ביותר. אך האם זו תכונה שצריכה להיות במנהיג לדורות?

אנו מכירים דוגמא של מלך שמלך שנים רבות אחרי משה, ותכונת הבנת צרכי העם ושמירה על כבודו לא הייתה קיימת אצלו כלל, והוא רחבעם בן שלמה. עבדיו שכנעו אותו שיש להחריף את נטל המיסים, וזה היה אחד הגורמים המשמעותיים לכך שעשרת השבטים נטשו אותו, והלכו אחרי ירבעם. אם כן, ברור ששמירה על כבוד עמו לאור הכרת צרכיו צריכה להיות חלק משמעותי מתכונות המלך, אחרת הוא נמצא מועל בתפקידו כמשרת הציבור שקיבל אותו כמנהיגו.

בסופו של דבר, משה לא נבחר להיות מנהיג האומה הנצחית, אלא דוד משבט יהודה. מה, אם כן, היה 'חסר' במשה רבנו? נראה שהיה משהו נוסף שהוביל לבחירה דווקא ביהודה, ולאחר מכן בדוד, והוא ויתור אישי עצום ומשמעותי, תוך יכולת לכבוש את גאוותם ואת שמם הטוב, והכל למען אדם אחר.

הכוונה היא למעשה יהודה ותמר, בו ויתר יהודה על כבודו העצמי כדי למנוע את שריפתה של תמר, ולעובדה שדוד נשא את בת שבע לאחר שחטא בה חטא מוסרי גדול ומשמעותי. הקרבה אישית כזו מראה יכולת מנהיגות, והיא זו שזיכתה את שני האישים הללו למלכות נצח לעם הנצח. דווקא הם אלה שיכולים לקיים את המטרה המרכזית לקיום האומה הישראלית: תיקון העולם מחד, והבאתו לקראת בשם ה' מאידך. שילוב כזה, בין תכונות המוסר והצדק, מייסודם של האבות, לבין תכונות של אומה חזקה ומשמעותית בעולם, ולבין קירוב כל באי העולם לבורא העולם, היא המטרה שיהודה ודוד המלך הוכיחו שרצונם לקיים, תוך שימת שמם הטוב במקום משני.

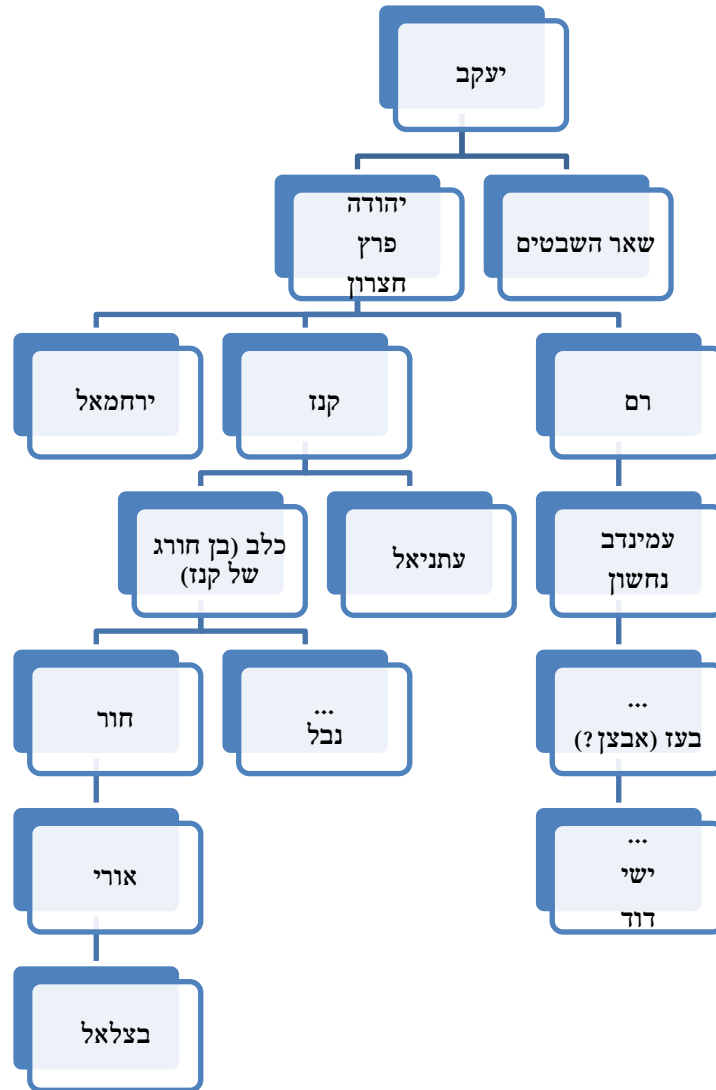
המאבק על השלטון של שבט יהודה

לפני שנתאר את הייחודיות במעשיהם של יהודה ושל דוד, נבקש ללמוד כיצד השתלשלה המלכות בעם ישראל. ה' הבטיח לאברהם שביצחק ייקרא לו זרע. יעקב היה ממשך דרכו של יצחק, ונולדו לו שנים עשר שבטים. כל השבטים הללו היו ראויים להנהיג את ישראל (ורובם אף שלחו נציגים ששלטו בימי שפוט השופטים), אך בצוואתו לבניו לפני מותו, מוריש יעקב את כתר המלכות ליהודה ולבניו שיבואו אחריו. לאחר הבטחת יעקב ליהודה, על פי ה', שהממלכה לא תמוש מזרעו, ירד עם ישראל למצרים. בשובו לארצו תחת הנהגת משה משבט לוי, בלטו מעל כולם נחשון בן עמינדב וכלב בן יפונה משבט יהודה, ויהושע בן נון משבט אפרים. יהושע נבחר להכניס את העם לארץ כנען ולהנחיל אותה לכל השבטים. הראשון לשלוט לאחר מות יהושע היה אדם משבט יהודה. שמו היה עתניאל בן קנז.

לכאורה, היה ראוי שעתניאל ישיב את השלטון ליהודה, לאחר נדודיו בשבטים אחרים, ומשם והלאה ישלטו בניו עד עולם. המציאות הייתה שלאחר מותו, השופט הבא היה אהוד בן גרא משבט בנימין, וכך נדד השלטון משבט לשבט, עד ששמואל משח את שאול משבט בנימין למלך.

בכל מהלך הזמן הזה, ניתן לזהות מאבק על השלטון בין שני בתי אב בתוך שבט יהודה: משפחת קנז ומשפחת רם.⁵ לצורך הקלת הדיון נציג את עיקרי אילן היוחסין של שבט יהודה:

5. יתכן שמשפחת כלב בן חצרון אף היא צריכה להיות משפחה בפני עצמה, אך מדרשי חז"ל שונים מציגים את כלב כחלק ממשפחת קנז, ולכן שרטוט אילן היוחסין באופן זה יכול להקל במעט על הדיון.

הדמויות המתוארות בתרשים הן אלה המוכרות יותר, בשל שותפותן בהנהגת האומה. כך, למשל, בצלאל בנה את המשכן, כלב בן יפונה (כלומר, כלב בן חצרון על פי הדעה המקובלת בחז"ל⁶) היה מהמרגלים שמשה שלח לתור את הארץ, נחשון בן עמינדב הנשיא, עתניאל בן קנז השופט הראשון ובעז היה לפי דעה בחז"ל השופט אבצן.⁷

מאבקי הכוחות הללו, בין משפחת קנז לבין משפחת רם קיבלו תפניות רבות. בתחילה צאצאיו של רם זכו בנשיאות שבט יהודה, ככל הנראה בשל חלוציות נחשון בן עמינדב בקריעת ים סוף.⁸ לעומת זאת, לתור את הארץ נשלח דווקא כלב, המקושר למשפחתו של קנז. כלב אף היה נשיא יהודה בשנה הארבעים ליציאת מצרים. בונה המשכן היה ממשפחת כלב, ועתניאל היה בנו הישיר של קנז, והוא זה שהיה השופט. לעומת זאת, שנים

6. סוטה יא, ב.

7. בבא בתרא צא, א.

8. אולי החלוציות הזו אף נבעה ממאבק הכוחות בתוך שבט יהודה. נמצא שעם ישראל התברך ממאבק זה, והדבר מלמד שמאבקי כוח, במצבים מסוימים, יכולים להיות דבר טוב.

רבות לאחר מכן מונה אבצן, מבניו של רם, לנשיא. את המאבק חותם דוד בן ישי, כאשר הוכרע באופן סופי שרק מזרעו של רם יבוא מלך ישראל ומשיח ה'.

לאחר שנציג את הסיבה בגללה נבחרו בניו של יהודה למנהיגים הנצחיים, נצטרך להסביר טוב יותר מה גרם דווקא לדוד להיבחר, ובמה הוא 'יותר טוב' משאר אבותיו ואחיו לשבט. מדוע לא הוכרע המאבק כבר בימי עתניאל בן קנז, ולמה לא הצטוונו להמליך מלך רק מזרעו של נחשון בן עמינדב?

בחירת ה' ביהודה

כאמור לעיל, יעקב אבינו ברך את יהודה בכך שהמלוכה לא תסור מזרעו, והדבר נעשה על פי ציווי מה'.⁹ טענתנו היא שהסיבה לכך היא מצד אחד גילוי מנהיגות מרכזי בחילוץ בנימין מהמשנה למלך מצרים, ומצד שני אצילותו בכך שהציל את תמר כלתו משריפה.

קיצור מעשה יהודה ותמר:¹⁰ יהודה התחתן עם בת איש כנעני ושמו שוע, נולדו לו שלושה בנים: ער, אונן ושלה. יהודה חיתן את ער עם אישה ושמה תמר. ער חטא לפני ה', ולכן המית אותו. אונן ייבם את אשת אחיו, חטא גם הוא בהשחתת זרעו ולכן ה' הרג גם אותו. יהודה אמר לתמר ללכת לבית אביה ולהמתין שם עד שיגדל בנו השלישי שלה, כי חשש שבגללה הם מתו ולא רצה שגם בנו הקטן ימות. תמר ראתה לאחר מספר שנים ששלה גדל אך לא ניתן לו להתייבם לה. אשתו של יהודה מתה, ולאחר מכן תמר שמעה שיהודה מגיע לעיר מגוריה כדי לגזוז את צאנו, ישבה בפתח העיניים, ויהודה מצידו חשב שהיא זונה ולכן התפתה לשכב איתה. תמר כיסתה את פניו, ולכן יהודה לא זיהה שהיא תמר כלתו. תמורת זה שבא עליה, יהודה מביא לה מטה, חותם ופתיל כעירבון, תוך הבטחה לשלוח גדי עיזים. יהודה שלח את רעהו לחפש את הזונה כדי לשלם את שכרה, אך לא מצא אותה. לאחר מספר חודשים, ראו שתמר בהריון, ואמרו זאת ליהודה. תגובת יהודה הייתה שיש לדון אותה לשריפה. כאשר הוציאו אותה, תמר, שלא רצתה לבייש את יהודה, אמרה לו שלמי ששייך המטה, החותם והפתיל היא הרה. יהודה הודה בכך שהוא זה שבא עליה, ושהוא לא היה בסדר בכך שלא נתן לה את שלה בנו. בשל הודאת יהודה לא שרפו את תמר, ונולדו לה ממנו תאומים.

עבור יהודה, הדבר הקל ביותר היה להוביל להוצאת תמר להורג. אמנם, סביר להניח שייסורי הנפש שיהודה היה סובל בשל חוסר המוסריות שבדבר היו מפריעים לו, אך מצוקתו הייתה בינו לבין עצמו ואלוקיו. היה לו בוודאי קשה מאוד לעכל את העובדה שהוא הביא לרציחת אישה ופרי בטנה, אבל איש חוץ ממנו לא היה יודע על כך. הייתה נחסכת ממנו בושה גדולה בקרב משפחתו וכל מרעיו ומכריו.

אך יהודה בחר בדרך אחרת. הוא החליט לחוס על כבודו העצמי כדי לא לקפח נפשות. הוא החליט שהבושה הגדולה שבוודאי תהיה לו מכך שבא על אישה זונה, בעוד הוא באבל על מות אשתו, כלל לא שוות ערך לכך שהוא יכול היה למנוע את הרג כלתו. יתרה מזאת, הוא אף מודה שתמר צדקה ממנו, ושהיא, בניגוד אליו, נהגה כשורה, היות והוא זה שמנע אותה משלה בנו הקטן. לא הייתה לו כל זכות לעגן אותה, והודאתו של יהודה היא אף על חטא מוסרי זה.

ליהודה הייתה את היכולת לחזור בו, להכיר את הטעות המשמעותית שעשה כשמנע מתמר את בנו, להקריב את שמו הטוב והגדלות, ובמסגרת זו הוא אף מוכן לוותר על המשך היותו מנהיג ואדם חשוב. יהודה ידע בגלל

9. יש לפרש כך על פי הדרך בה יעקב פותח את ברכתו לבניו: "ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים" (בראשית מט, א). הביטוי "אחריית הימים" מלמד על דבר שנמסר בסוג של נבואה מאת ה', ולכן ניתן להניח שהנבואה היא גם על פי רצון ה'.

10. ע"פ בראשית, לח.

מעשיו אנשים יחשבו אותו לאדם שמובל על ידי יצריו, ולכן אין בו את הכישרון הדרוש להנהגה ולהיות איש שמכבדים אותו. דווקא בשל כל זה זכה יהודה במלכות לנצח.¹¹

יוצא מכאן מסר מאוד משמעותי לכל אדם המבקש להנהיג או להיות דמות ציבורית. באופן אולי אבסורדי, דווקא יכולת של איש ציבור לוותר על הנהגתו בשל רצון הציבור, יכולה להעיד על הכשרון שרצוי שיהיה למנהיג. רק מי שיודע לחוס על כבודו כאשר הוא נוהג באופן בלתי מוסרי – הוא זה שיכול לשמש מנהיג לציבור שיסוד המוסריות נטועה בשורשו. יעקב מברך את יהודה שעם ישראל יסור למרותו לנצח, משום שהוא הראה שיש בו את היסודות שאיתם צריך מלך ישראל להנהיג את האומה אשר בה בחר ה'.

יסודות של ויתור על הכבוד העצמי בשבט יהודה

כאמור, בשבט יהודה היה מאבק על הזכות להיות ממשיך דרכו של האב, יהודה. בסופו של המאבק הוכרע שדוד יהיה זה שמזרעו תהיה המלוכה. הסיבה לכך היא שבדומה ליהודה, גם דוד ידע לשוב בתשובה על מעשיו על אף המחיר הכבד שדבר זה גבה ממנו. גם אם הדבר כך, עדיין מוטלת עלינו חובת ההוכחה מדוע הבחירה בדוד הייתה משמעותית יותר מהבחירה ביהודה. במה שונה מעשהו של דוד עת הקים עולה של תשובה כאשר הכריז בפני הנביא כי הוא חטא בבת שבע? אנו נבקש להרחיב על כך בהמשך.

ראשית, נבקש לבסס את טענתנו שהיכולת להודות בטעות, תוך לקיחה בחשבון שהדבר יגרור בחובו גם מחיר אישי כבד, היא חלק גדול מהמאבק על הנהגת האומה. אם נצליח לבסס את הטענה, נאלץ להסביר טוב יותר מדוע דווקא דוד זכה מכל בני שבט יהודה לכינוי ולמהות של משיח ה'.

התנ"ך וחז"ל לא מנדבים לנו פרטים רבים על בני שבט יהודה, כמו על כל שאר הדמויות. אנו לא יודעים הרבה על מעשיהם של רוב האנשים ששמו מוזכר במקורות היהודות. בשל כך, יקשה עלינו להוכיח שיש עוד אנשים שהודו בטעויות שעשו, ושאלו שעשו זאת הם משבט יהודה.

אנו נבסס את דברינו בעיקר על היכולת של בני יהודה להקריב את שמם הטוב על מזבח המעשה המוסרי הנכון. אולי פרט חשוב נוסף הוא העובדה שההקרבה נעשית בתחום האישות. גם יהודה וגם דוד תיקנו את דרכם והודו בטעות הקשורה למעשה לא מוסרי אותו עשו בתחום האינטימי בין איש לאישה. אנו נראה מדרשים שמדברים על בני יהודה ככאלה שעשו דבר שעלול לפגוע בכבודם, רק כדי לעשות דבר נכון מוסרית בתחום האישות.

כאמור, בשבט יהודה היה מאבק גדול על המלכות בין משפחתו של קנז לבין צאצאיו של רם. כלב בן חצרון, המקושר למשפחת קנז, היה הראשון שחז"ל לימדו אותנו שעשה מעשה שיכול היה לפגוע בו. הוא החליט לקחת אישה שחטאה חטא חמור ונענשה ישירות מהקב"ה. כוונתנו היא למרים. כך לומדים חז"ל את הפוסקים בדברי הימים המדברים על כלב, "וְכָלֵב בֶּן חֲצֵרֹן הוֹלִיד אֶת עֲזוֹבָה אִשָּׁה וְאֶת יְרִיעוֹת וְאֵלֶּה בְנֵיהֶם יֵשֶׁר וְשׁוֹכְבֵי וְאֶרְדֹּן. וְתָמַת עֲזוֹבָה וַיִּקַּח לוֹ כְּלָב אֶת אֶפְרַת וַתֵּלֶד לוֹ אֶת חוּר"¹².

ויעש להם בתים. רב ושמואל, חד אמר בתי כהונה ולויה, וחד אמר בתי מלכות, מאן דאמר בתי כהונה ולויה משה ואהרן, ומאן דאמר בתי מלכות דוד נמי ממרים קאתי, דכתיב 'ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת', דהיינו מרים, למה נקרא שמה עזובה, שהכל עזובה מחוץ למחנה במדבר,

11. יש לציין שקיימת מחלוקת תנאים בשל מה זכה יהודה למלכות. לפי שיטה אחת, בשל שהודה "צדקה ממני" בנוגע לתמור. לפי דעה אחרת, הודאה זו מספיקה בשביל לכפר על הביאה שעשה, ולא מספיקה כדי לזכות אותו במלכות. לפי דעה זו, הסיבה לזכייה במלכות היא קפיצת נחשון בן עמינדב לים סוף. עיין: תוספתא ברכות ד, יז-יח. קיימות גם גרסאות נוספות למדרש זה.

12. דברי הימים א ב, יח-יט.

דכתיב 'ותסגר מרים מחוץ למחנה', וכתוב 'וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה', מלמד שכל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה. ולא פסיקא לי בהדיא דודד אתא ממרים וכלב דהא אשכחן כתיב בדברי הימים דכלב ורם אחי הוי בני חצרון, ודוד מן רם אתא ולא כלב.¹³

מדרש שכל טוב (בובר), שמות ב, מו

מרים הייתה אמנם נביאה וחשובה בעם ישראל, אך המדרש אומר שבשלב זה, לאחר חטא לשון הרע, הכל עזבו אותה. יתכן והכוונה היא במובן המצומצם, רק בשל הסגרתה מחוץ למחנה, אך נראה שיש להרחיב את עזיבתה לנטישה כללית. המדרש קורא לנשיאת כלב את מרים לאישה כ"נושא אישה לשם שמים". משמעות הדבר שלכלב היה הרבה מאוד מה להפסיד מפעולה זו. הוא לוקח לאישה מישהי שחטאה בחטא משמעותי מאוד. גם אם היא ממשפחה מיוחסת מאוד, זה לא הופך את לקיחתה למעשה קל. בנוסף לכך, העונש בו נענשה הוא צרעת, מחלה שהסבירות היא שהיא נראתה מאוד לא נעים, והפכה אנשים יפים מאוד למכוערים.

יתכן שהמראה של מרים היה דוחה באותה תקופה, אך כלב החליט לשאת אותה דווקא בשל כך. העובדה שהכל דחו אותה מעליהם, גרמה לו לבחון את פנימיותה, לראות את צדיקותה ולזכור את העובדה שהיא נביאה. כלב אף דן אותה לכף זכות. היא לא התכוונה לזלזל במשה, אלא למחות על העוול שנעשה לציפורה אשתו. בשל כך הוא נשא אותה – לשם שמים, למרות שהיו אנשים שזלזלו בו על שלקח מישהי כזאת לאישה.

זכותו של כלב הייתה גדולה, ככל הנראה, ויתכן שבשל כך הוא זכה להיבחר לנציג שבט יהודה מהמרגלים את הארץ, ובהמשך אף לנשיא השבט. דווקא כלב, בעל ההסתכלות הפנימית הטובה, בעל העין הטובה ומי שיוודע לדון אדם אחר לכף זכות, הוא זה שיכול לראות את הטוב של ארץ ישראל שמסתתר בעומקה, על אף חסרונותיה הבולטים לעין. הוא גם זה שיכול להסות את העם ולהתחיל לדבר בשבחו של משה רבנו, בעוד המרגלים האחרים (מלבד יהושע בן נון, שהיה נערו של משה) מסיתים את העם כמעט לסקול אותו באבנים. חז"ל אמרו שבשל תפילתו של כלב בחברון הוא ניצל מעצת המרגלים, אך יתכן שהיה לכך נדבך נוסף. כמו שהוא סיכן את מעמדו כשנשא את מרים לאישה, כך גם עשה כאשר פרש מעצת המרגלים. הוא שם את דעתו מול דעת רוב העם ורוב התרים את הארץ, ובכך הסכים לסכן את מעמדו למען עקרונות משמעותיים וטובים, כמו שמירה על כבוד משה רבנו וכבוד השכינה, מול דעת העם. היכולת לראות את הדברים החיוביים הנמצאים מולו, אפילו במקום בו הפגמים והחסרונות בולטים יותר לעין, מראה על יכולת הנהגה משמעותית שקיימת בכלב בן יפונה.

השני והשלישי משושלת יהודה לוותר על כבודם בשל הסתכלות על הפנימיות, הם בועז ובנו עובד. בועז נשא לאישה את רות המואבייה, תוך כדי עשיית חסד גדול איתה ועם חמותה נעמי. קבלת רות לחברת אנשיו, בקשתו שתלקט רק בשדה שלו ולא בשדה אחר והדרישה מהקוצרים לא לבזות אותה ולשייר שיבולים עבורה היו רק תחילת מעשי החסד של בועז. העובדה שהחליט לקחת אותה לאישה אינה ברורה מאליה. בספר רות מתואר שהיה אדם אחר שהיה צריך לקחת אותה, והוא ויתר עליה, דבר שנראה מובן מאליו. לעומת זאת, בועז נושא אותה לאישה לשם שמים, כפי שמעיד המדרש:

ומנין לנושא אשה לשם שמים שהוויין לו בנים שמושיעין את ישראל בעת צרתם? [...] וצא ולמד מבוועז בן שלמון בן נחשון בן עמינדב שנשא אשה לשם שמים, סוף יצא ממנו דוד ושלמה בנו, שהרבו תורה ומצות בישראל, עליהן ועל כיוצא בהן ועל הדומין להן ועל העושה כמעשהיהן עליהן הכתוב אומר, כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עומדים לפני נאם ה' כן יעמוד זרעכם ושמכם.

אליהו זוטא (איש שלום), ג

13. שאלה שעולה מכך היא, מה הקשר בין דוד לכלב, הרי כפי שהראנו, כלב היה מקושר למשפחת קנו ולא למשפחתו של רם. עונה על כך המהרש"א: "ויש ליישב דאחד מיוצאי בני רם נשא אשה מיוצאי בני כלב ולא היה דוד ממשפחת כלב אלא מצד אם אלא שחשיבות מרים עשה זאת שנקראו אפרתים, וק"ל" (מהרש"א, סוטה יא, ב).

לפי דעה אחת בגמרא, בועז היה אפילו צריך לבסס את ההלכה של "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית" לפני שנשא את רות, ולכן אסף עשרה זקנים.¹⁴ בנוסף לכך, לפי הדעה המקובלת בחז"ל, בועז הוא אבצן,¹⁵ שנכתב עליו שהיה נשוי ואב לשלושים בנים ושלושים בנות, כך שחתונתו עם רות לא הייתה דבר מתבקש כלל וכלל.¹⁶

יוצא, אפוא, שדוד ושלמה יצאו מזרעם של בועז ורות, בשל כך שבועז נהג בדרך של חסד, גם כאשר היה נוח לו יותר לא לשאת את רות. כלומר, חז"ל רואים קשר בין יכולת ההנהגה לבין היכולת לעשות מעשים של חסד לשם שמים.

יתכן שגם לרות מצד עצמה ועמה יש חלק ויסוד במעשה אישות לשם שמים. כידוע, רות הייתה מבני מואב מזרעו של לוט. לאחר החרכת סדום ועמורה, במהלכה איבד לוט את אשתו, משקות אותו בנותיו יין ושוכבות איתו. הן מתרצות את מעשה הערווה שעשו כך:

והאמר הפכירה אל הצעירה אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו פדרך כל הארץ. לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע.

בראשית יט, לא-לב

הן לא מחפשות את הנאתן, אלא את הצורך בקיום העולם שחרב. בקרבתן אין איש שיכול לבוא עליהן, ולכן הן נאלצות למצוא את הפתרון שמצאו. אמנם מדובר במעשה שהתורה מגנה אותו מאוד, אך בשל הנסיבות המיוחדות שלו, יתכן שיש להסתכל על הצד החיובי שבדבר, ולהכליל גם את בנותיו של לוט ככאלה שויתרו על כבוד עצמן בשביל מטרה שמשמעותה לדורות.¹⁷ בנותיו של לוט מוכנות להסתכן בקלון שייצא עליהן אם יתגלה המעשה שעשו, וגם הן מסכנות את כבודן העצמי לשם מעשה שבאופן פנימי הן רואות כחשוב לעולם.

יתכן שזו הסיבה שרות זוכה שידרשו חז"ל "מואבי ולא מואבית". כמו שמעשה הערווה של אמו של מואב היה חלקי, מצד זה שהמעשה היה שלילי אך הכוונה הייתה חיובית, כך גם ההרחקה של עם זה מעם ישראל בכל מה שנוגע להתחתנות איתם הוא חלקי, וחל רק על הגברים, ולא על הנשים.¹⁸

בדומה למדרש על בועז, מדרש מקביל אומר דברים אלה על עובד בנו:

והנושא אשה לשם שמים לסוף יוצאין ממנו בנים שמושיעין את ישראל, [...] וכן בעובד בן שלמון יצאו ממנו דוד ושלמה, ועל כיוצא בהן נאמר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עומדים לפני נאם ה' כן יעמוד זרעכם ושמכם.

ילקוט שמעוני תורה, תתקה

העובדה שהמדרש שווה במילותיו, ואף כותב בשמו של עובד "עובד בן שלמון", מלמדת שיתכן שיש כאן טעות, או לחלופין, יש כאן מעשה מכוון, והמדרש זוקף את מעשהו של בועז (שהוא בנו של שלמון), אשר לקח

14. כתובות ז, ב.

15. רש"י מקשה על הבחנה זו, בשל גילו של אבצן ביחס לזמן בו אירע מעשה רות ובעוז. ראה קושייתו ותירוצו: רש"י, דברי הימים א ב, יא.

16. בבא בתרא צא, א.

17. נראה שהאגדה, הבוחנת את פנימיות האדם בשל היותה הממשיכה של רוח הנבואה לאחר שפסקה, רואה באופן חיובי עבירה לשם שמים. כך אמרו חז"ל בנוגע למעשה יעל אשת חבר הקיני, ששכבה עם סיסרא למרות היותה אשת איש, כאשר כל כוונתה הייתה להציל את עם ישראל: "אמר ר"ב בר יצחק: גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה" (נזיר כג, ב).

18. יש לציין שהתורה מציינת שהטעם להרחקת המואבים והעמונים מעם ישראל, היא בשל כך שלא נתנו להם לחם ומים כשעברו ליד ארצם (דברים כג, ה). טענתנו היא, שלולא כוונת מעשה אמהותיהן לשם שמים, הייתה נאסרת ביאתן בקהל ה' הן על הגברים והן על הנשים.

את רות לאישה, לטובתו של עובד (שהיה בנו של בועז, ונכדו של שלמון). בכל אופן, אנו רואים אחת משתיים, או שיש כאן מדרש נוסף המדגיש את חסדו של בועז, או שהמדרש מלמד על בן נוסף בשרשרת הדורות בין יהודה לדוד שלקח אישה לשם שמים.

החוליה החלשה

בין המדרשים בהם חיפשתי לא מצאתי עיסוק במספר רב של אנשי יהודה. גם כאלה שהיינו מצפים למצוא אצלם תיאור כלשהו, לא מוזכרים לגביהם כלל מעשי חסד שעשו בחייהם או דבר דומה לכך. זו דרכו של המדרש, להאריך במקום אחד ולקצר במקום אחר. הרמב"ן, באיגרת הקודש אותה שלח לבנו לכבוד חתונתו, כותב שהפסוקים מסוף מגילת רות, המתארים את השתלשלות הדורות בין פרץ בנו של יהודה עד לדוד בנו של ישי, מלמדים דבר חשוב ומרכזי על גדולתם של המוזכרים שם. לכאורה הפסוקים הללו מסוף מגילת רות מיותרים. המגילה עצמה מסתיימת בהולדת עובד שהוא אבי ישי אבי דוד, ואם כן מיותר לחזור למנות את הדורות מפרץ עד דוד. מסביר הרמב"ן את חשיבותם ומטרתם של הפסוקים:

ולפיכך הוצרכה מגילת רות לכתוב 'ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד את חצרון', כאשר פרץ צדיק גמור נתכוין גם הוא להוליד בן צדיק כמותו, וזהו סוד 'פרץ הוליד את חצרון'. וכן חצרון נתכוין גם הוא להוליד בן צדיק כמותו, וזהו סוד 'חצרון הוליד את רם'. וכן עד 'ישי הוליד את דוד', צדיק בן צדיק. להודיע כי לא על חנם בחר הקדוש ב"ה בדוד עבדו, כי שלשלת עשרה צדיקים גמורים זה למעלה מזה, כדמיון עשרה סדרי עולם, בסוד שעור קומה, בסוד יו"ד, שהכל כלול בה. ולפיכך נקרא דוד ביו"ד על עשר מעלות כלולות בו, כי מפרץ ועד דוד עשר מעלות, צדיק בן צדיק. ועתה התבונן סוד מה שכללנו בדברים אלו. וכשתהיה נוהג בהם כמה שהודעתך, אני ערב לך להוליד בן צדיק וחסיד מקדש שם שמים.

רמב"ן, איגרת הקודש, ו

גם הדורות עליהם דיגל המדרש התכוונו בזיווגם לשם שמים, ולא נשאו אישה לצורך עצמם. זו הסיבה, לדעת הרמב"ן, אשר בגללה כל אחד ואחד מהמוזכרים בהשתלשלות הדורות מפרץ עד דוד זכה שיהיה לו בן צדיק.

קיים קושי בפרשנות הרמב"ן, שמקשה גם על ההסבר שנתנו בנוגע למאבק הכוחות בתוך שבט יהודה. ישנה חוליה אחת חלשה בשרשרת, והיא, במפתיע, ישי אבי דוד. ישי הוגדר בחז"ל כאחד מארבעה שמתו בעטיו של נחש.¹⁹ לעומת זאת, דוד המלך חי בתודעה שאביו ואמו לא התכוונו כלל להוליד אותו אלא להנאת עצמם:

דבר אחר, 'אשה כי תזריע', הדא הוא דכתיב: 'הן בעוון חוללתי'. רבי אחא אמר: אפילו אם יהיה חסיד שבחסידיים אי אפשר שלא יהיה לו צד אחד מעוון. אמר דוד לפני הקב"ה: ריבון העולמים, כלום נתכוון אבא ישי להעמידני, והלא לא נתכוון אלא להנאתו. תדע שהוא כן, שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזה הופכת פניה לכאן, ואתה מכניס כל טיפה וטיפה שיש בו. והוא שדוד אמר 'כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני'.

ויקרא רבה יד, ה

ר' יעקב ב"ר חננאל סקילי, אחד מתלמידי הרשב"א, מתאר בספרו 'תורת המנחה' את סבלו של דוד ואת שונותו משאר אחיו. לדעתו, המצב בביתו של ישי נוצר בשל מחשבתם שאשת ישי ניאפה ומהניאוף נולד דוד:

אמרו ישי אחר שנולדו לו שבעה בנים ושתי בנות עמד ופירש מאשתו, ואחר שלש שנים משפירש מאשתו בא השטן ורקד לפניו ובקש להכשילו בעבירה, שכך דרכו של יצר הרע שהוא רודף אחר הצדיקים וכל משאו ומתנו בהם דכתיב 'ואליך תשוקתו', וכל כך הסיתו עד שחשקה

19. שבת נה, ב.

נפשו בשפחתו, ואמר לה הרי את בת חורין וקשטי עצמך ובואי ליני עמי הלילה. מה עשתה השפחה? הלכה וספרה הדברים לגברתה, ואמרה לה בואי והצילי נפשי ונפש בעלך מגיהנם, ובואי והכנסי במקומי וליני עמו את. וכן עשתה הגברת בתחבולות הנשים, והיה סבור שהיה בא על השפחה והוא היה בא על אשת חיקו, ובלילה ההוא נתעברה ברוד.

וכשנודע וניכר העובר באו הבנים וספרו לאביהם שאמם מעוברת, אמר להם דעו בני כי זנתה אמכם והיא הרה לזנונים שכבר יש לי שלש שנים שפירשתי ממנה. אמרו הבנים אם כן נהרוג אותה, אמר להם אם תהרגו אותה תוציאו לעז עליכם, הניחוח עד שתלד והולד שתלד נגדל אותו כמי שמגדל אסופי מן השוק, ולכשיגדל יהיה עבד שלנו רועה בצאן. וכן עשו, כשגדל דוד גרשוהו מעל שולחן אביהם ומאסוהו ותיעבוהו וכדד ישב מחוץ לאהלו מושבו וישב כך מרוחק ומאוס מהם שמונה ועשרים שנה.

תורת המנחה, בשלח, דרשה כג

כשהגיע שמואל לבית ישי, על פי צו ה', למשוח אחד מבניו למלך על ישראל, ישי לא העלה על דעתו שיש אפשרות שהקב"ה מתכוון לדוד. הוא אפילו לא חשב שהוא בנו. גם אחרי שהנביא עבר על כל בניו, עדיין לא הייתה אפשרות מבחינתו של ישי שדוד יהיה מלך ישראל:

וכשבא שמואל אל ישי והביא לפניו הבכור, אמר לא בחר ה' בזה, וכן גם את השני, גם את השלישי, גם כל השבעה אמר עליהם לא בחר ה' באלה, והיה יושב שמואל ומצפה להביא לפניו אחרים. וישי כשראה שהביא לפניו כל שבעה בניו ולא משח לאחד מהם, הלך וישב לו רחוק ממנו ולא עלה על לבו דוד כלל. וכשראה אותו שמואל שהלך וישב לו, אמר לו התמו הנערים? וכי אין לך בן אחר? זה אי אפשר שהרי ה' יתברך אמר לי ראיתי בבניו לי מלך. מיד חשב ישי, שמא אותו שנתעברה אשתי מזנונים הוא מתייחס על שמי ונקרא בני? שכל המגדל יתום בתוך ביתו נקרא על שמו.

השיב ישי ואמר, 'עוד שאר הקטן', ורמז בו היאך תעמוד מלך על ישראל מי שבא מן הערוה? ועל כן אמר "שאר" ולא אמר נשאר או נותר אלא שאר, מן 'שאר' הנה זימה היא'. אמר לו שמואל אף על פי כן תביאהו לי ואראהו. וזהו שאמר 'שלחה וקחנו כי לא נסוב עד בואו פה'. מיד כשבא ועמד לפניו אמר הקב"ה לשמואל וכי משיחי עומד ואתה יושב, תקום מפניו, קום משחזו כי זה הוא.

שם

לפי תיאור זה, המעשה של ישי בעת שהוליד את דוד היה כל כך מנותק מהתיאורים שראינו למעלה בנוגע לאבותיו. הם התחתנו והולידו תוך מחילה על כבודם, והכל נעשה לשם שמים. ישי לעומת זאת רצה לבוא על שפחתו המשוחררת, ורק בשל העובדה שהיא סיפרה זאת לאשת ישי, הדבר לא בא אל הפועל. בכל זאת, דוד חי כל חייו בתודעה של בן זנונים, או שלפחות כך התנהגו כלפיו בני משפחתו. האם מעשים אלה מצדיקים הסתכלות על ישי כמי שמת אך ורק בעטיו של נחש, בשל כך שבכל חייו הוא היה צדיק ללא כל רבב?

תשובה לשאלה זו מופיעה בדברי ר' צדוק הכהן מלובלין:

ויהיה לו גם על משיח בן יוסף טענה ואחיזה מפני שלא נתבררו עוד בשלמות מכל תאוות העולם הזה, גם מבחינת עטיו של נחש שהוא עניין הרגשת עצמו, כאשר כבר דיברנו מזה. שלכן אמרו ז"ל על ישי שמת בעטיו של נחש, מפני שנמצא בו עוד שמץ הרגשת הנאת עצמו, כאומרם ז"ל במדרש על הפסוק 'הן בעוון חוללתי' בעוון מלא אפילו חסיד שבחסידים וכו' כלום נתכוון אבא ישי להעמידני וכו'. וכשיסתלק זה, אז יבולע המות לנצח, וזה יהיה על ידי משיח בן דוד כמו שאמרו ז"ל על פסוק 'חיים שאל ממך נתת לו', דכשיראה משיח בן יוסף שנהרג שעדיין לא תיקן לגמרי שיבוטל המות, יבקש הוא על זה וינתן לו.

פרי צדיק במדבר, פרשת נשא

ר' צדוק מסביר שאין זה חטא ליהנות בעולם הזה, וגם מי שיהיה צדיק גמור אך יחיה חיי הנאה, זה לא מה שיגרום למותו. רק עטיו של נחש גורם לזה הנהנה למות בסופו של דבר. הנחש מבטא טוב יותר מכל את ההנאה. רצונו של הנחש לבוא על חוה הוא זה שגרם לו לפתות אותה לאכול מעץ הדעת, ומטרתו בפיתויה היה שאדם הראשון ימות. כאשר בני האדם יפסיקו לכוון להנאתם, ויהיו זכים וטהורים ללא חטא, גם עטיו של נחש לא יהיה קיים יותר, ולא יהיה יותר מוות בעולם.

ישי אמנם לא בא על אשתו לשם שמים, אך לעומת זאת, בבתו הוא כן נהג לשם שמים. לפי אחת השיטות במדרש, הוא השיא אותה לגר ישמעאלי. בדברי הימים מתוארת שושלת בית ישי, ושם נכתב על שתי בנותיו של ישי, צרויה ואביגיל. נכתב שם כי בעלה של אביגיל הוא יתר הישמעאלי.²⁰ לעומת זאת, בתיאור של בית ישי בספר שמואל, שמו של בעלה של אביגיל הוא יתרא הישראלי.²¹ המדרש מיישב את הסתירה כך:

כתוב אחד אומר יתר הישמעאלי, וכתוב אחד אומר יתרא הישראלי! [...] ר' שמואל בר נחמן אמר: ישמעאל היה, ונכנס לבית המדרש ומצא ישי יושב ודורש, 'פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ', ונתגייר על ידו, ונתן לו בתו [...]]

רות רבה (לרנר) ד, א

אין לחשוב שמדובר בדבר פחות ערך לעומת לקיחת אישה. בימים עברו (ויש מקומות שדבר זה מתרחש אף בימינו אנו), חיתון הבת לאיש היה משימה שכל אב היה מתאמץ בה מאוד, ומוכן להשקיע בה הרבה מאוד ממרצו ורכושו. כל אחד ניסה למצוא את החתן הטוב ביותר לבתו, ולא היה נותן אותה בקלות לאדם שמקומו בחברה נמוך יחסית, כמו למשל מעמדו של גר. מעשהו של ישי היה חסד גדול עם אותו גר. על כך הוא ראוי ללא ספק להיכנס לרשימה המכובדת של אלו המבקשים את כבוד אחרים, גם על חשבון פגיעה בכבודם ובמעמדם.

דוד מלך ישראל חי וקיים²²

כעת יש לברר במה מיוחד המעשה של דוד. מה גרם לבחירה בו ובבניו למלכות נצח, ולמעשה להכרעת המאבק על השררה בתוך שבט יהודה. כפי שהצענו למעלה, הבסיס לכך הוא מעשה דוד ובת שבע. לכאורה, המעשה הזה מלמד יותר מכל שדוד התכוון להנאת עצמו, ומדוע ניתן בכלל להעלות על הדעת שבגללו נבחר זרעו למשיח ה'?

ראשית, נתאר בקצרה את מעשה דוד ובת שבע.²³ דוד ישב בירושלים בעת המלחמה עם בני עמון. הוא ראה אישה מתרחצת. הוא חשק בה, ובירר מי היא. אמרו לו שהיא בת שבע, אשתו של אוריה החתי, שנמצא כעת במחנה המלחמה. דוד לקח אותה ושכב עמה. היא התעברה ממנו, והיא שלחה לדוד שהיא הרה. דוד אמר ליואב שישלח את אוריה אליו, ובשיחתם הוא אמר לו ללכת לביתו. אוריה לא עשה כפי שציווה עליו המלך, ותירץ את מעשיו בכך, שהוא לא יכול ללכת לביתו ולבוא על אשתו בזמן שמתחוללת מלחמה. דוד אמר לו לחזור למחרת למחנה, וציווה על יואב להביא למות אוריה במלחמה. כך אכן קרה, ובת שבע שמעה על מות בעלה וספדה לו. לאחר האבל אסף אותה דוד לביתו, התחתן איתה ונולד לה ממנו בן.

הקב"ה ראה את מעשה דוד כדבר רע ושליילי, ולכן שלח אליו את נתן הנביא, שהמשיך לו את משל כבשת הרש. נתן אמר לדוד שהוא האיש שגזל את הרש, אוריה. כאשר שמע זאת דוד הוא חזר בתשובה. התשובה הזו הייתה כל כך משמעותית, שחז"ל העמידו את דוד כמי ש"הקים עולה של תשובה".²⁴ הקב"ה העניש את דוד בכך שהבן שנולד מהמעשה האסור ימות, אך קיבל את תשובתו של דוד ולא קרע ממנו את המלכות.

20. דברי הימים א ב, יז.

21. שמואל ב יז, כה.

22. הרעיון בפרק זה הוא של מו"ר הרב שלו. ראה: יובל שלו, "יראה ללבב", פרק חמישי, עמ' 197-200.

23. שמואל ב, יב.

24. עבודה זרה ה, א.

לקיחת בת שבע אינה מוכנת מאליה, ואף קשה מאוד להבנה. חטא פומבי כמו זה שעשה דוד, היה צריך להביא אותו למאוס בבת שבע, ולהרחיק אותה מעליו. המעשה הקל והפשוט היה לסלק אותה מסביבתו וקרבתו. דווקא העובדה שבת שבע בתוך הארמון הזיקה מאוד לדוד. האברכנאל מקשר בין המעשה שעשה דוד לבין הייסורים שסבל, המתוארים בפרקים הבאים:

אחרי שסיפר הכתוב חטאת דוד בעניין בת שבע ואוריה החתי, זכר אחריו העונש אשר ענשו הא-ל יתברך עליו: ראשונה, במיתת הילד, ושנית, בעניין תמר ששכב אמנון עמה ויענה, גמול מה ששכב דוד עם בת שבע בחיי בעלה, ושלישית - בהריגת אמנון, שהרגו אבשלום [...] גמול למיתת אוריה שהמיתו דוד בעבור אשתו, ואחרי זה יספר עניין אבשלום עם דוד אשר נתחברו בו גם כן גילוי עריות, ששכב עם נשי אביו לעיני כל ישראל, כמו שיעד הנביא, ושפיכות דמים במיתת אבשלום עצמו, וחרפת דוד וגידופו בהיותו בורח מפני בנו אשר קם עליו - וזהו סמיכות הפרשיות וקישורם. אברכנאל, שמואל ב' יג, א

יתכן שיש פה סתם ענישה בדרכו של הקב"ה במידה כנגד מידה, ודוד פשוט נענש על מעשיו כמו כל חוטא. הבעיה בהסבר כזה היא, שהנביא מתאר רק את הריגת הילד ושכיבת בנו עם נשותיו לעיני העם כעונשים אותם יסבול דוד. מעשה אמנון ותמר ומרידת אבשלום לא נאמרו, וקשה לומר שהם חלק מהעונש של דוד על חטאו.

אופיים של המעשים הללו מלמד אולי על התחושות של אלו הגרים בארמון המלך. לדעת בני המלך, דוד לקח את בת שבע בשל העובדה שהוא לא מסוגל לשלוט ביצרו. זעקת 'הרצחת וגם ירשת' מהדהדת בחלל הארמון. לא רק שדוד חטא עם בת שבע והרג את בעלה, הוא אף שמר אותה לעצמו.

תחושת חוסר השליטה של דוד בבניו, ואי יכולתו להגן על כבוד הבית והמשפחה, מלווה את כל מעשיו. התגובה הרפה כלפי מעשה הערווה של אמנון, עד כדי כמעט התעלמות, העובדה שהוא ברח מבנו אבשלום ולא נלחם או התמודד מולו בתקיפות, איבוד השליטה על המלחמה הפנימית המתרחשת במשפחתו, חולשתו בכך שאדוניה בנו ייעד עצמו למלך אחרי מותו וכד', הן דוגמאות לכך שהיחס בבית לדוד היה כמעט זלזול. ניתן להסביר שהיחס הזה נבע מכך שבת שבע הסתובבה בתוך ארמון המלך, והבושה שחש המלך מכך שהיא נמצאת שם.

מדוע, אם כן, דוד לא גירש אותה, או בכלל, מדוע הוא התחתן איתה?

הסיבה לכך נובעת מהעובדה שהוא בא עליה. לאחר שהוא עשה זאת, והדבר התפרסם בכל ישראל, בת שבע הייתה מותרת מעתה והלאה לבן אדם אחד - למלך. כל אדם אחר שיבוא עליה - יחטא במעילה במלך, ויש סמכות ביד המלך לדון אותו למיתה.

דברים ברוח זו פוסק הרמב"ם:

כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר שום תשים שתהא אימתו עליך, אין רוכבין על סוסו, ואין יושבין על כסאו, ואין משתמשין בשרביטו, ולא בכתרו, ולא באחד מכל כלי תשמישיו, וכשהוא מת כולן נשרפין לפניו, וכן לא ישתמש בעבדיו ושפחותיו ושמשיו אלא מלך אחר, לפיכך אבישג היתה מותרת לשלמה ואסורה לאדוניה.²⁵ רמב"ם, הלכות מלכים ב, א

25. יש לציין שדוד נהג בדרך זו, כאשר חילל אבשלום בנו את פלגשיו הוא לא בא עליה עוד, והן נותרו לבדן בארמון המלך. ראה: שמואל ב, כ, ג.

ההלכה אומרת זאת על כליו של המלך, ועל אחת כמה וכמה שהדבר נכון גם כלפי אשתו. בנוסף לכך, בניגוד לבעלי שררה אחרים בעם ישראל, מלך שמחל על כבודו – אין כבודו מחול.²⁶ לא ניתן להשיב את הגלגל לאחור, ובת שבע לא יכולה להתחתן עם אדם אחר.

דוד ידע זאת, ולכן היו בפניו שתי אפשרויות: האפשרות הנוחה הייתה לזרוק את בת שבע לאנחות. ההשלכה של החלטה זו היא, שבת שבע תישאר כל חייה אלמנה גלמודה, והיו נגזרים עליה חיי בדידות לנצח. מצד שני, זו אפשרות נוחה מאוד, כיוון שכך תוך זמן קצר כולם היו שוכחים את החטא שעשה, וחיי הממלכה היו שבים למסלולם.

האפשרות הקשה היא לקחת אותה לאישה. ההשלכה של לקיחתה היא שכל הזמן יהיה בארמון מישהו שיזכיר לכולם את החטא שלו. דוד גם גילה על בשרו שהוא לא יכול לפתוח את פיו על מעשים לא מוסריים ולא ראויים של בניו, כאשר בכל פעם שניסה לעשות זאת, מספיק היה שהם הצביעו כלפי בת שבע, ובכך היו נסתתמות טענותיו. הם בוודאי היו אומרים לו: אתה, אבינו, לא שלטת על יצרך והכנסת אליך הביתה את האישה שאיתה חטאת, כיצד אתה יכול לבקר אותנו על כך שאנו לא שולטים על יצרנו? ובכלל, מי אמר שאתה יכול להיות משיח ה', הרי חטאת בחטא כל כך גדול!

יתכן שזה גם מה שהביא לזלזול של חלק מעם ישראל בדוד. זלזול זה היה כל כך משמעותי, עד שהוא הניע את שמעי בן גרא לקלל אותו,²⁷ וזה היה הקרקע בגללה שבע בן בכרי המריד את עם ישראל ממלכות דוד, והביא אותו להכריז שאין לו חלק ונחלה בבן ישי.²⁸

דוד בחר באפשרות השנייה. הוא ויתר על כבודו, ואף ויתר על יכולת השליטה במשפחתו בעתיד, וכל זאת למען אישה שהזכירה לו בכל יום את חטאיו. אין מעשה חסד גדול מכך. זו הסיבה בגללה זוכה דוד בהמשך שלשלת המלוכה, עד לתקומת משיח ה'.²⁹

יש לציין שגם יהודה עשה מעשה חסד דומה עם תמר. בסיום הפרשייה נכתב כך: "וְלֹא יִסַּף עוֹד לְדַעְתָּהּ".³⁰ באופן פשוט מובן שיהודה לא בא עליה שוב. לעומת זאת, חז"ל הבינו זאת אחרת:

אמר שמואל סבא חמוה דרב שמואל בר אמי משמיה דרב שמואל בר אמי: כיון שידעה שוב לא פסק ממנה.

סוטה י, ב

יהודה לקח את תמר לאשתו והמשיך לקיים איתה משפחה. למרות העובדה שהוא יכול היה לאבד בשל כך את מעמדו, הוא עשה עם תמר חסד ולקח אותה לאישה. אמנם בתמר לא כל כך ברור שהיא הייתה נשאת גלמודה כל חייה, אך יש אפשרות מאוד קרובה שכך היה קורה. לכן, העובדה שיהודה לא הפסיק לדעתה היה מעשה חסד גדול נוסף, לאחר שהקריב את כבודו בשביל להציל את חייה.

גלום בכך עניין נוסף הנוגע ליכולת של מנהיג. היכולת לקחת אחריות על מעשה שלילי שעשה, ולא להתנער ממנו, לתרץ אותו בתירוצים דחוקים או להטיל את האחריות על מישהו אחר וכד'. הנהגה של עם נצחי צריכה להתבטא בהבנה שהקלון המשמעותי היחיד הוא זה הנובע ממעשה שלילי בעיני ה', ולא קלון שבא בשל מחשבות של הנתינים.

26. רמב"ם, הלכות מלכים ב, ג.

27. שמואל ב, טז.

28. שם, כ.

29. ראו גם בפירוש "משך חכמה" לדברים ל, ב. שם הוא מבאר שהעובדה שדוד השאיר את בת שבע בארמונו לא סותרת את תשובת המשקל, ואף מוסרית היה צריך לנהוג כך.

30. בראשית לח, כו.

חתימת מעשה דוד ובת שבע מלמדת על ההכרעה האלוקית בנוגע לכך שדוד התחתן עם בת שבע.

וַיִּנָּחַם דָּוִד אֶת בַּת שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֵא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַאֲ-דָנִי אָהָבוּ. וַיִּשְׁלַח בְּיַד נְתָן הַנְּבִיא וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ דָּוִדָּה בְּעֶבֶר אֲ-דָנִי.

שמואל ב' יב, כד-כה

הקב"ה שלח את נתן הנביא לבשר לדוד, שעל אף שתחילת המעשה הייתה מתאימה לאנשים שפלים, התשובה של דוד הייתה משמעותית והתקבלה בשמים. הויתור האישי הכבד שעשה דוד בשל שיקול מוסרי, ובשל הבנת השליחות הגדולה שמוטלת עליו כמלך ישראל הנמשח על פי ה', הביאה להדגשה יתירה עד כמה חביב הבן שנולד דווקא מבת שבע. שלמה המלך הופך להיות ידידה, הנמצא במעלה של חבר עם בורא העולם. קריאת השם הייתה אף "בעבור ה'", יש כאן רצון מיוחד מאת ה' להראות את החיבה היתירה שהוא רואה במעשה האצילי שעשה דוד.

דברים אלה מביאים להכרעה שיש לה משמעות נצחית. אף אחד לא מבטיח שהמשיח יהיה בנו של שלמה, ואף לא בנו של אחד מהמלכים האחרים שמלכו מצאצאי דוד. רק בנוגע לדוד המלך נתנה ההבטחה הזו. שנזכה לראות במהרה בימינו את בוא הגואל, משיח בן דוד.

סיכום

במאמר זה ניסינו לברר מדוע בחר ה' ביהודה להיות השבט שהשלטון לא יסור ממנו, ומה המעשה המשמעותי שעשה דוד שגרם לקב"ה לבחור בזרעו להיות משיח ה' לנצח. באופן טבעי התשובה לכך צריכה להיות תלויה במעשים גדולים של הנהגה ושל ביסוס השלטון בעם ישראל. מצאנו ביהודה ובדוד המלך מספר מעשים שעשו שיכולים ללמד על יכולת ההנהגה שלהם.

הבעיה היא, שגם אם ניקח את המעשים הללו, קשה לראות היכן הם בולטים באופן משמעותי מהמעשים של משה ואהרון, של חלק מהשופטים או של מלכים אחרים שהיו לאחר מכן. דווקא המנהיג המובהק ביותר של עם ישראל היה משה, ולא מצאנו שום הבטחה על זרעו.

היות ולא ראינו במעשי ההנהגה שלהם גורם משמעותי על פני מנהיגי ישראל האחרים, הלכנו לחפש אפיקים נוספים, בהם אולי בולטת במיוחד התנהגותם של יהודה ושל דוד. המכנה המשותף שמצאנו הוא מאוד משמעותי. גם יהודה וגם דוד בחרו לוותר על כבודם העצמי כדי למנוע סבל שהם יכלו לעולל לאדם אחר.

במעשה יהודה ותמר, יהודה יכול היה לשתוק ולגרום להוצאתה להורג. הוא לא עושה כן, אלא מפרסם בריש גלי שהוא זה ששכב עם כלתו שמיועדת להתייבם על ידי בנו. הוא אף מודה במעשה זה שהוא בא על מישיה שמבחינתו הייתה זונה, מעשה שהיה ועודנו מגונה לכל הדעות.

יעקב מצווה את בניו לפני מותו, ומברך את יהודה שהשבט, השררה, לא תסור מזרעו. הנבואה של יעקב נבעה מכך שה' ראה את מעשיו של יהודה, וכיצד הוא ויתר על כבודו בשביל להציל נפשות – ולכן העניק לו את זכות המלכות על העם שיקימו בניו של יעקב בעוד כמה מאות שנים.

מאבק הירושה בתוך שבט יהודה היה משמעותי, כאשר רבים מצאצאיו הבינו את משמעות עשיית מעשים לשם שמים, גם על חשבון כבודם העצמי. כלב נושא את מרים לאחר שהצטרעה וכל ישראל התרחקו ממנה ועזבו אותה, בועז לוקח את רות המואבייה, מעשה שאינו מובן מאליו, והמדור מעיד אף על עובד שלקח אישה לשם שמים. גם ישי נותן את בתו לגר, ועושה בכך מעשה שסביר להניח שהוא פוגע בכבוד משפחתו, וכל זה לשם שמים.

המעשים הללו הם חשובים ויפים, אך לא גורמים להמלכת מי מצאצאי יהודה למלך, ואף לא להעמדת מישהו מהם לממשיך דרכו של יהודה שממנו תצא מלכות לישראל. כל זה משתנה בימי דוד, והדבר מצריך בדיקה במעשיו.

המעשה המשמעותי שעשה דוד הוא לאחר חטאו עם בת שבע. דוד חוזר בתשובה ומקבל עונש, אך מחליט לקחת את האישה שחטא בה לאישה. לכאורה, זהו המשך הדבקות של דוד בחטאו, ומדוע בכלל הקב"ה מקבל את תשובתו אם היא לא נעשית בתום לב?

התשובה היא שדווקא העובדה שדוד לוקח את בת שבע מלמדת על גדלותו. לדוד היה נוח להשאיר את בת שבע לנפשה, ולנקות את שמו בארמון ובממלכה. הוא לא עושה זאת, אלא מכניס אותה לביתו בשל העובדה שהוא יודע שאם הוא לא עושה כך, בת שבע תישאר לבדה כל חייה, היות וכל מה שמלך השתמש בו אסור בהנאה לשאר העולם.

דוד סבל מכך רבות. הוא איבד את היכולת לשמש כראש משפחתו, והוא לא היה מסוגל יותר לבקר את בניו על מעשי נבלה שעשו. ביתו התמלא בעריות ובשפיכות דמים, והוא לא יכול היה להוכיח את בניו על כך. הוא נאלץ לברוח מאבשלום וחשש להתמודד איתו, בגלל המעמד שהיה לו במשפחה. העובדה שיש מישהו מנתיניו שמסוגל לקלל אותו, והוא לא עורף בתגובה את ראשו באופן מידי, וכן זה שאנשים יכולים לומר שאין להם חלק ונחלה בבן ישי, מלמדת על מעמדו בשלטון. הוא לא יכול אפילו לבחור מי מבניו ימלוך אחריו, ונוצר מאבק על הירושה בין אדוניה לבין שלמה.

את כל זה דוד היה מסוגל לסבול, רק כדי למנוע מאישה שהוא בא עליה וגרם למות בעלה להישאר גלמודה כל חייה בגללו. מעשה החסד הזה שנעשה לשם שמים בלבד, מביא את בחירת ה' בדוד להיות ממשיך דרכו של יהודה, ומזרעו של דוד יצא לעתיד לבוא משיח ה'.

דווקא שלמה, שנולד מיד לאחר שדוד חזר בתשובה שלמה, ולקח את בת שבע לאישה, הוא זה שנבחר להיות ממשיך דרכו. עליו נאמר שה' אהבו, ונתן הנביא קורא לו ידידה. בסוף ימי דוד אף מתגלה בפנינו שהוא נתן הבטחה ששלמה בנו ימלוך אחריו. לא בכדי דווקא בן זה נבחר מבין כל אחיו. ה' נתן את חותם הסכמתו לכך שדוד נהג בדרך שמוטלת על מלך ישראל לנהוג.

יש לשים את הלב לכך, שיהודה ודוד היו בעמדת הנהגה עוד טרם עשו את הדברים שלטענתנו העניקו להם את מלכות הנצח. המעשה שעשו לא הביא את הקב"ה לבחור בהם, אלא בצאצאיהם. אולי הדבר נובע מכך שהוויתור שעשו נגע לתחום העריות. כפי שאומר הרמב"ן באיגרת הקודש, עניינים הנוגעים לזיווג יכולים להיות גורם בעל משמעות גדולה לתכונות הילדים. היות הזיווג, או דבר מה הקשור לו, 'לשם שמים' ולא רק לשם הנאת האדם – היא המביאה להפיכת הזרע לחביב בעיני ה'.

בנוסף לכך, דווקא מי שבתכונות הנהגתו מופיעה הצניעות והמוכנות לשים את מלכותו בסימן שאלה למען לא ייפגע מישהו אחר ממעשיו; זה שדרך החסד גוברת אצלו על השררה; אדם שמוותר על כבודו ובורח ממנה, דווקא לו קורה שבסופו של דבר השררה רודפת ומשיגה אותו.³¹ זוהי ההתנהגות אותה מעוניין ה' לראות במנהיגיו, ואנשים שעושים מעשים כמו של יהודה ודוד הם אלה שזוכים לברכה להנהגה, להם ולצאצאיהם, בעלת תוקף נצחי.

31. על פי מדרש תנחומא ויקרא, ד: "כל מי שבורח מן השררה השררה רודפת אחריו".